

Janusz Okrzesik

Polska

**BEZPIECZEŃSTWO EKOLOGICZNE A OBRONA TERYTORIALNA
– ZADANIA I WYZWANIA**

(THE ECOLOGICAL SECURITY AND THE TERRITORIAL DEFENCE
– TASKS AND CHALLENGES)

Streszczenie:

Bezpieczeństwo ekologiczne staje się we współczesnym świecie jednym z głównych wyzwań dla narodowych systemów bezpieczeństwa. Dzieje się tak ponieważ problemy środowiskowe odgrywają obecnie istotną rolę zarówno w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego (np. ograniczone zasoby wody i polityczne napięcia wokół tego deficytu) jak i bezpieczeństwa wewnętrznego (np. katastrofy ekologiczne, zagrożenie atakami terrorystycznymi bronią biologiczną i chemiczną). Tworzony w Polsce system obrony terytorialnej w naturalny sposób będzie musiał odnieść się do problematyki bezpieczeństwa ekologicznego, wykorzystując w tym celu także doświadczenia podobnych formacji dysponujących większym doświadczeniem w tej dziedzinie.

Summary:

The ecological security is one of the main challenges for the national security systems in the contemporary world. It is because environmental issues are crucial for the global security (f. e. limited water resources and political tensions that is implicating) as well as the states internal security (f. e. ecological crisis, threat of chemical weapon or biological warfare terrorist attacks). Territorial Defence Forces system implemented in Poland will have to face the problem of the ecological security using the good practices of similar but more experienced military formations of NATO countries.

Słowa kluczowe:

bezpieczeństwo ekologiczne, wojska obrony terytorialnej, zagrożenia, broń masowego rażenia

Keywords:

ecological security, territorial defence forces, threats, weapons of mass destruction

Wstęp

Tradycyjne pojmowanie bezpieczeństwa przede wszystkim w aspekcie militarnym i politycznym nie wytrzymuje konfrontacji z coraz większą współzależnością sfery bezpieczeństwa oraz procesów zachodzących w sferze ekonomii, kultury i ekologii. Najszybciej aspekt ekologiczny został dostrzeżony przez badaczy zajmujących się stosunkami międzynarodowymi, czemu sprzyjał transgraniczny charakter zagrożeń ekologicznych. W tym kierunku poszły też pierwsze próby zdefiniowania pojęcia, podjęte przez polskich badaczy. Najdojrzalszą definicję przedstawił Marek Pietraś: *Bezpieczeństwo ekologiczne oznacza zatem taki stan stosunków społecznych, w tym treści, form i sposobów organizacji stosunków międzynarodowych, który nie tylko ogranicza i eliminuje zagrożenia ekologiczne, lecz także promuje pozytywne działania, umożliwiając realizację wartości istotnych dla istnienia i rozwoju narodów i państw*¹.

Ze sfery stosunków międzynarodowych zainteresowanie problemami ekologicznymi rozszerzyło się niebawem także na sferę bezpieczeństwa wewnętrznego, stając się jednym z podstawowych aspektów badawczych w dziedzinie bezpieczeństwa społecznego. Najnowszym trendem w badaniach nad bezpieczeństwem ekologicznym jest próba zrozumienia i opisu wpływu czynników środowiskowych na gospodarkę oraz bezpieczeństwo militarne. Zagrożenie konfliktami zbrojnymi, toczonymi o dostęp do kurczących się zasobów wody czy też migracje spowodowane zmianami klimatu – to realne procesy zachodzące we współczesnym świecie, stanowiące przedmiot zaawansowanej analizy naukowej.

Bezpieczeństwo ekologiczne

Bezpieczeństwo ekologiczne można zdefiniować w dwóch aspektach. W aspekcie przedmiotowym za bezpieczeństwo ekologiczne uznajemy stan braku zagrożenia ze strony czynników środowiskowych dla życia i zdrowia ludzkiego oraz podstawowych interesów ekonomicznych społeczności. W aspekcie podmiotowym bezpieczeństwem ekologicznym nazywamy system instytucji przeciwdziałających zagrożeniom środowiskowym oraz normy regulujące działanie tych instytucji.

Warto zauważyć, że definicja bezpieczeństwa ekologicznego, choć odnosząca się do czynników środowiskowych (przyrodniczych), jest jednoznacznie antropocentryczna – jedynym podmiotem bezpieczeństwa jest człowiek i wytworzone przez niego struktury, a wszystkie działania z zakresu bezpieczeństwa, również te dotyczące wielkich grup społecznych czy systemów politycznych, mają na względzie ostateczny efekt, którym jest bezpieczeństwo indywidualnej osoby ludzkiej.

¹ M. Pietraś, *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne*, Lublin 2000, s. 89.

We współczesnych badaniach nad kwestią bezpieczeństwa ekologicznego możemy wyróżnić dwie postawy: reaktywną i kreatywną. Postawa reaktywna zakłada, że główne zagrożenia dla życia ludzkiego, płynące ze strony środowiska naturalnego, płyną z samej natury przyrody, zatem bezpieczeństwo ekologiczne winno być przede wszystkim nauką i sztuką ochrony człowieka przed niekorzystnymi zjawiskami naturalnymi. Przeciwdziałanie zagrożeniom polega na reakcji wobec zagrażających człowiekowi zjawisk naturalnych (likwidacji lub minimalizacji ich skutków). Postawa kreatywna dostrzega natomiast wzrastającą rolę człowieka w ekosystemie i w związku z tym zakłada wyprzedzającą aktywność struktur politycznych i ekonomicznych w celu zapewnienia bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo ekologiczne jest tu rozumiane jako proces podejmowania działań, służących zachowaniu środowiska naturalnego w stanie nie stwarzającym zagrożenia dla ludzi.

Dla tej drugiej postawy kluczowym pojęciem jest „rozwój zrównoważony”, czyli rozwój, który zaspokaja potrzeby obecne, nie zagrażając możliwościom zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń². Konstytucja RP z 1997 r. w art. 5. nadaje tej zasadzie rangę konstytucyjną, nakładając na władze publiczne obowiązek dbania o rozwój zrównoważony³.

Bezpieczeństwo ekologiczne a obrona terytorialna

Wobec zmieniającego się globalnego i lokalnego środowiska bezpieczeństwa oczekuje się, że siły zbrojne, oprócz zadań ściśle związanych z militarną sferą, będą zdolne i gotowe do realizacji działań w zakresie wykraczającym poza obronę suwerenności i niepodległości państwa⁴. Twierdzenie to dotyczy także wojsk obrony terytorialnej, mającej być przecież skuteczną odpowiedzią na nowe wyzwania dla bezpieczeństwa narodowego. Obrona terytorialna, jako podsystem systemu bezpieczeństwa narodowego, nie może abstrahować od zagrożeń ekologicznych.

Analizę potencjalnych zadań OT w kontekście bezpieczeństwa ekologicznego należy przeprowadzić w dwóch aspektach:

- aspekt ochronny – OT przeciwdziała pojawiającym się zagrożeniom bezpieczeństwa ekologicznego, minimalizując ich skutki dla ludności cywilnej i infrastruktury państwa;
- aspekt sprawczy – działania podejmowane przez OT powodują zagrożenia dla środowiska naturalnego.

Niniejszy artykuł skupia się przede wszystkim na aspekcie ochronnym, choć nie należy całkowicie pomijać w rozważaniach aspektu sprawczego. W armiach NATO, szczególnie w siłach zbrojnych państw należących jednocze-

² S. Kozłowski, *Przyszłość ekorozwoju*, Lublin 2007, s. 7.

³ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

⁴ J. Maj, A. Józwiak, *Siły zbrojne w obliczu zagrożeń antropogenicznych*, „Systemy logistyczne wojsk”, 41/2014, s. 138.

śnie do UE, coraz większą wagę przywiązuje się do zagadnień ekologicznych, narzucając nieraz rygorystyczne normy dotyczące zanieczyszczeń środowiska podczas ćwiczeń, szczegółowe procedury postępowania z odpadami powstałymi w czasie działań wojsk⁵ czy proekologiczne metody eksploatacji sprzętu wojskowego⁶. Działania wojsk w czasie pokoju podlegają także restrykcyjnym przepisom cywilnym, co ma szczególne znaczenie dla wojsk obrony terytorialnej, które z samej swojej natury będą częściej działać w środowisku cywilnym, w bezpośrednim kontakcie z ludnością i administracją cywilną, a powodzenie misji obrony terytorialnej w dużej mierze zależy będzie od akceptacji i wsparcia ich działań przez wspólnoty lokalne.

Podstawy prawne do użycia Wojsk Obrony Terytorialnej do działań o charakterze bezpieczeństwa ekologicznego dają następujące akty normatywne:

- Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (art. 228);
- Ustawa o powszechnym obowiązku obrony RP (art. 3.1a);
- Ustawa o zarządzaniu kryzysowym (art. 25. 1);
- Ustawa o stanie klęski żywiołowej (art. 18);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 lutego 2003 r. o szczególnych zasadach udziału pododdziałów i oddziałów SZ RP w zapobieganiu skutkom klęski żywiołowej lub ich usuwaniu⁷.

Zadania Obrony Terytorialnej w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego – przykłady

Zadania ochronne Wojsk Obrony Terytorialnej będą skupiać się na dwóch podstawowych kwestiach. Pierwszą z nich jest ochrona ludności przed skutkami klęsk żywiołowych, likwidacja ich skutków, a także udział w realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego. Drugą natomiast stanowi przeciwdziałanie dywersji i ekoterroryzmowi, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń wynikających z proliferacji broni chemicznej i biologicznej.

Ochrona przed klęskami żywiołowymi będzie realizowana w ścisłym współdziałaniu z instytucjami układu niemilitarnego, przede wszystkim administracją państwową i samorządową. Najczęściej występującym w Polsce zagrożeniem naturalnym jest powódź, a działalność wojsk OT w przypadku wystąpienia tego kataklizmu określa tabela 1.

⁵ R. Woźniak, *Zarządzanie ryzykiem zanieczyszczenia środowiska gruntowo-wodnego na lotniskach wojskowych: zabezpieczenie, ochrona, minimalizacja skutków*, „Ochrona środowiska i zasobów naturalnych”, 2011, nr 49, s. 578 i nast.

⁶ D. Woźniak, L. Kukiełka, J. Woźniak, *Ekologistyka w eksploatacji pojazdów wojskowych – wybrane aspekty*, „Autobusy. Technika, Eksploatacja, Systemy Transportowe”, 2012, nr 5, s. 500-506.

⁷ T. Ciszewski, *Udział Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej w zapobieganiu oraz usuwaniu skutków zagrożeń niemilitarnych*, „Zeszyty Naukowe WSOWL”, 2011, nr 2 (160), s. 363-383.

Tabela 1. Przykładowe zadania wojsk obrony terytorialnej w zakresie przeciwdziałania powodzi

Etap działań	Przykład działania	Współdziałanie
Etap działań prewencyjnych – zapobieganie	Kontrola i umacnianie wałów przeciwpowodziowych	Regionalne Zarządy Gospodarki Wodnej, jednostki samorządu terytorialnego
Etap działań interwencyjnych – ratownictwo	Ewakuacja ludności z terenów zagrożonych	Wojewoda, jednostki samorządu terytorialnego, straż pożarna
Etap działań interwencyjnych – porządek publiczny	Ochrona mienia na terenach ewakuowanych	Jednostki samorządu terytorialnego, policja
Etap likwidacji skutków – odbudowa	Odbudowa zniszczonej bądź uszkodzonej infrastruktury	Jednostki samorządu terytorialnego, wojskowe jednostki odbudowy (WJO)

Źródło: opracowanie własne

Jako przykład przeciwdziałania dywersji i ekoterroryzmowi można podać działania zmierzające do uniemożliwienia aktów dywersyjnych lub terrorystycznych z użyciem broni masowego rażenia, ze szczególnym uwzględnieniem broni chemicznej i biologicznej (zob. tabela 2).

Tabela 2. Przykładowe zadania wojsk obrony terytorialnej w zakresie przeciwdziałania dywersji i ekoterroryzmowi

Etap działań	Przykład działania	Współdziałanie
Etap działań prewencyjnych – rozpoznanie	Zbieranie i weryfikacja informacji o potencjalnych zagrożeniach	Społeczności lokalne, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje proobronne
Etap działań prewencyjnych – ochrona obiektów wrażliwych na atak	Ochrona ujęć wody, instalacji przemysłowych narażonych na atak, magazynów żywności	Jednostki samorządu terytorialnego, SUFO – specjalistyczne uzbrojone formacje ochrony, jednostki gospodarki narodowej
Etap działań interwencyjnych – zwalczanie	Identyfikacja zagrożenia, izolowanie i unieszkodliwienie	Policja, wojska specjalne, Inspekcja Sanitarno-

zagrożeń	kodliwienie osób stwarzających zagrożenie	Epidemiologiczna, wojskowe Ośrodki Analizy Skażeń, Zespoły Rozpoznania Biologicznego oraz Chemiczno-Radiacyjne Zespoły Awaryjne
Etap działań interwencyjnych – ochrona ludności	Informowanie ludności o zagrożeniu, utrzymanie porządku na terenach zagrożonych, izolowanie terenów i obiektów skażonych	Jednostki samorządu terytorialnego, administracja państwowa, policja
Etap likwidacji skutków	Pomoc w odkażaniu terenu, obiektów i osób	Służba zdrowia, straż pożarna, pododdziały chemiczne wojsk operacyjnych

Źródło: opracowanie własne

Powyższe zestawienia zawierają jedynie przykładowy zestaw zadań, podejmowanych przez jednostki wojsk obrony terytorialnej w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego. Spektrum tych działań może być znacznie szersze i obejmuje np. zwalczanie zagrożeń epidemiologicznych odzwierciedlonych w ramach Wojskowych Zgrupowań Zadaniowych, wydzielanych w ramach sił i środków ujętych w Planie Zarządzania Kryzysowego resortu obrony narodowej⁸.

Doświadczenia innych krajów

W procesie tworzenia systemu obrony terytorialnej w Polsce często odwoływano się do doświadczeń innych krajów, gdzie tego typu formacje działają z powodzeniem od dziesiątków lat. Doświadczenia te mogą być pomocne także w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego.

Brytyjska Armia Reserve w swojej strukturze, oprócz jednostek ogólnego przeznaczenia, posiada również specjalistyczne jednostki inżynieryjne. W ich procesie szkolenia uwzględniono tematykę związaną z przeciwdziałaniem i likwidacją skutków klęsk żywiołowych i katastrof przemysłowych.

Jednostki szwedzkiej Hemvarnet są szkolone do pomocy przy zwalczaniu największego zagrożenia środowiskowego w Skandynawii – wielkoobszaro-

⁸ *Wojsko wspiera zwalczanie Afrykańskiego Pomoru Świń*, <<http://www.defence24.pl/482292,wojsko-wspiera-zwalczanie-afrykanskiego-pomoru-swini>> (12.11.2016).

wych pożarów lasów. Zadania żołnierzy Hemvaret obejmują zarówno prewencyjne służby patrolowe jak i czynny udział w akcjach gaśniczych, obejmujący zabezpieczenie terenu, pomoc w ewakuacji i wsparcie logistyczne służb gaśniczych. Część jednostek Hemvaret wyposażonych jest w specjalistyczny sprzęt.

Amerykańska Army National Guard (ANG), w ramach której działa m.in. 8 brygad inżynieryjnych i brygada chemiczna, jest często wykorzystywana w akcjach ratowniczych w czasie huraganów, powodzi, katastrofalnych mrozów i śnieżyc, nawiedzających poszczególne stany USA. Na polecenie gubernatorów jednostki stanowe biorą udział w akcjach ratowniczych, ewakuacji ludności, zabezpieczeniu mienia publicznego i prywatnego oraz w likwidacji skutków katastrof naturalnych. ANG dysponuje specjalistycznym sprzętem inżynieryjnym i przeciwdziałania broni ABC. Największą operacją ANG w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego był udział w walce z huraganem Katrina w 2005 r. Do stanów Luizjana i Mississippi skierowano wówczas 50 tys. gwardzistów⁹.

Najważniejsze wyzwania dla Obrony Terytorialnej

Do najważniejszych wyzwań z zakresu bezpieczeństwa ekologicznego, stojących przed tworzonymi w Polsce Wojskami Obrony Terytorialnej, można zaliczyć słabość systemu Obrony Cywilnej. Praktyczna nieobecność OC w społecznościach lokalnych stawia przed formacją Obrony Terytorialnej dodatkowe zadania, które w sprawnie funkcjonującym systemie bezpieczeństwa narodowego mogą być z powodzeniem wypełniane przez formacje cywilne. Złe funkcjonowanie Obrony Cywilnej stanowi jedno z głównych źródeł sprzecznych oczekiwań społecznych wobec nowego rodzaju wojsk oraz problemów z jasnym zdefiniowaniem zadań stawianych przed OT.

Kolejnym wyzwaniem dla OT jest opracowanie i wdrożenie metod szkoleniowych w dziedzinie Obrony Przed Bronią Masowego Rażenia (OPBMR). Specjalistyczne jednostki wojsk operacyjnych są przygotowane przede wszystkim do działań w strefie przyfrontowej i w sytuacji konfliktu pełnoskalowego (także z użyciem broni atomowej), istnieje natomiast wyraźna luka w zabezpieczeniu ludności cywilnej i infrastruktury w sytuacji zagrożenia terrorystycznego lub działań militarnych o charakterze podprogowym. OT powinna być przygotowana do:

- wsparcia specjalistycznych jednostek wojskowych w czasie kryzysu;
- ochrony ludności na terenach nie objętych operacjami wojskowymi w czasie konfliktu pełnoskalowego.

⁹A. M. Siarkowska, *Wykorzystanie doświadczeń amerykańskiej Gwardii Narodowej w tworzeniu bezpieczeństwa Polski w XXI wieku*, www.obronanarodowa.pl, <<https://obronanarodowa.pl/artykuly/display/wykorzystanie-doswiadczen-amerykanskiej-gwardii-narodowej-w-tworzeniu-bezpieczenstwa-polski-w-xxi-wieku>> (12.11.2016).

Aby zadanie to mogło być podjęte przez WOT, potrzebny jest nie tylko odpowiedni program szkolenia lecz także specjalistyczny sprzęt, zarówno z zakresu ochrony indywidualnej jak i zbiorowego usuwania skażeń.

Podsumowanie

Bezpieczeństwo ekologiczne staje się we współczesnym świecie jednym z głównych wyzwań dla narodowych systemów bezpieczeństwa. Dzieje się tak ponieważ problemy środowiskowe odgrywają obecnie istotną rolę zarówno w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego (np. ograniczone zasoby wody i polityczne napięcia wokół tego deficytu) jak i bezpieczeństwa wewnętrznego (np. katastrofy ekologiczne, zagrożenie atakami terrorystycznymi bronią biologiczną i chemiczną). Tworzony w Polsce system Obrony Terytorialnej w naturalny sposób będzie musiał odnieść się do problematyki bezpieczeństwa ekologicznego, wykorzystując w tym celu także doświadczenia podobnych formacji zagranicznych.

Sprostanie temu wyzwaniu wymaga podjęcia następujących działań:

- stworzenia w ramach OT wyspecjalizowanych jednostek/pododdziałów OPBMR;
- odpowiedniego szkolenia i wyposażenia pododdziałów inżynierskich w jednostkach OT;
- wspólnych ćwiczeń z innymi podmiotami w ramach Krajowego Systemu Zarządzania Kryzysowego (Centrum Zarządzania Kryzysowego MON, bataliony ratownictwa inżynierskiego – wojskowe jednostki odbudowy, Zespoły Rozpoznania Biologicznego, Chemiczno-Radiacyjne Zespoły Awaryjne, Centralny Ośrodek Analizy Skażeń).

Jeśli polska Obrona Terytorialna ma być nowoczesna, to musi być przygotowana na nowe, nietradycyjne wyzwania militarne i niemilitarne; wśród nich jednym z ważniejszych jest zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego.

BIBLIOGRAFIA:

Materialy źródłowe:

- ✓ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.
- ✓ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, <<http://www.bbn.gov.pl>>

Opracowania:

- ✓ Ciszewski T., *Udział Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej w zapobieganiu oraz usuwaniu skutków zagrożeń niemilitarnych*, „Zeszyty Naukowe WSOWL”, 2011, nr 2(160)

- ✓ Kozłowski S., *Przyszłość ekorozwoju*, Lublin 2007
- ✓ Maj J., Jóźwiak A., *Siły zbrojne w obliczu zagrożeń antropogenicznych*, „Systemy logistyczne wojsk”, 2014, nr 41
- ✓ Pietraś M., *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne*, Lublin 2000
- ✓ Siarkowska A. M., *Wykorzystanie doświadczeń amerykańskiej Gwardii Narodowej w tworzeniu bezpieczeństwa Polski w XXI wieku*, www.obronanarodowa.pl, <<https://obronanarodowa.pl/artykuly/display/wykorzystanie-doswiadczen-amerykanskej-gwardii-narodowej-w-tworzeniu-bezpieczenstwa-polski-w-xxi-wieku>> (12.11.2016)
- ✓ Śladkowski S., *Bezpieczeństwo ekologiczne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004
- ✓ Woźniak D., Kukielka L., Woźniak J., *Ekologistyka w eksploatacji pojazdów wojskowych – wybrane aspekty*, „Autobusy. Technika, Eksploatacja, Systemy Transportowe”, 2012, nr 5
- ✓ Woźniak R., *Zarządzanie ryzykiem zanieczyszczenia środowiska gruntowo-wodnego na lotniskach wojskowych: zabezpieczenie, ochrona, minimalizacja skutków*, „Ochrona środowiska i zasobów naturalnych”, 2011, nr 49